

LENGYEL ÁKOS

Komárom városában élő nemesek vagyoni és jogi variabilitása a 19. században

A város társadalma a 18. század második és a 19. század első felében

A 19. századi Komárom városában élő nemesek – azon belül a szekeresszázadok – rétegének vagyoni és jogi variabilitása alappillére a doktori disszertációmnak. A 18. század második felében, a 19. század első felében erősödött meg gazdaságilag és kulturálisan az a réteg, amely a kutatásom központi részét képezi. A komáromi szekeresszázadok rétegének asszimilációs ereje a 19. század végén – a más nemesi családokat, nemzetségeket illetően – kimutatható, azonban ennek a csoportnak a megerősödéshez vezető útját ugyanúgy meg kell vizsgálni, mint a működését vagy annak hatásait. Mindez azért fontos, mert valami oknál fogva ez a réteg magába tudta olvasztani a különböző mesterségeket űző és különböző díszmagyart viselő nemeseket, így állítva ki az egyseges megjelenésű komáromi városi bandériumot. A 18–19. századfordulón Komárom jó gazdasági helyzetnek örvendett, amit a város vonzáskörzetében élő nemesek is ki akartak használni. Bácskai Vera a településeket piacközponti funkciójuk erőssége szerint csoportosította. Az általa készített clusteranalízis eredményei közt megtalálható Komárom városa. Itt a III. csoportban találjuk Komáromot, olyan városok mellett, mint Debrecen, Arad, Eger, Nagyvárad, Gyöngyös, Gyula, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Szatmárnémeti és Versec. Erről a csoportról a következőt írja a szerző: „Fejlett és nagyon fejlett központok, sok és jövedelmező szántóterülettel (1,4 hold/fő; 3,3 forint/hold), sok szőlővel és nagyon sok legelővel és réttel (1,6 hold/fő) a vonzáskörzetükben. Tiszta körzeteik kézművesipara és kereskedelme közepesen fejlett. A vonzott települések zömmel nagy népességűek – lakosságuk átlagosan 1800 fő.”¹ Várostartípusok alapján gyűjtő és elosztó központok közé sorolta a szerző Komáromot. Az ebben a csoportban megtalálható városok közül csak Komárom kapcsolódott be közvetlenül a nyugatra irányuló gabonakereskedelembé. Szerepe leginkább a Dunán érkező szállítmányok továbbítójaként és szállítójaként volt fontos. A Vág folyón leúsztatott fával országos méretű kereskedést folytattak. A komáromi fakereskedőknek számos városban voltak lerakódóhelyei. A régió túlnyúló kereskedelmi forgalmához képest és megyeszékhelyi

---

¹ Bácskai 1988: 21.

státusza ellenére a tiszta körzete nem volt nagy.² Ez a helyzet nem volt más a 18. század első felében sem. Ezt bizonyítják a jogi, gazdasági, oktatási és szociális intézményes elemek. Komárom város lakosságának alappillérei közt nemcsak a lakosságból polgárokka váló személyeket vagy éppen a helyi honoráciorokat találjuk, de egy sokoldalú, aktív szegmensét az iparosoknak, illetve kereskedőknek. Ez a jól szituált és jelentős befolyással is bíró réteg elválaszthatatlan eleme volt a kor városi társadalmának, hozzájárultak a városok gazdasági és politikai fejlődéséhez. Amennyiben a szekeresgazdák – többek között – városon belüli jogi helyzetét kívánjuk vizsgálni, érdemes visszatekinteni 1745-ig, amikor is Komárom szabad királyi városi címet nyert. A komáromi városi társadalom fejlődésének folyamatát a szabad királyi várossá nyilvánítás koronázta meg. Ez az esemény, ha nem is rendezte tökéletesen a helyzetet, de teremtett egy stabilitást a lakosságon belül. Ettől az időtől kezdve a szekeresgazdák is nagyobb érdeklődést mutattak a polgári rend iránt. A szabad királyi városi cím elnyerésének köszönhetően az újonnan felvett polgárok száma 1745-ben tizenháromszor nagyobb volt a későbbi felvételekhez képest. Természetesen vele járt, hogy nemcsak komáromiak léptek be a polgári rendbe, de városon kívül, esetleg külföldről érkezők is. Ez elindított egy folyamatot a helyi polgárság és a nemesek közt, ami hozzájárult a két rend szorosabb együttműködéséhez.³ Ezt megelőzően a városba költöző nemesség általános gazdasági és az ezzel összetartozó jogi problémái Komáromban is érezhetőek voltak a 18. század elején – ezt az általános problémát vizsgálta Rácz István *A városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között* című munkájának *A beilleszkedés és elkülönülés jelenségei a közigazgatásban* című fejezetében –, amit nagyjából csak 1745-re tudtak rendezni a várossal. A változások kényelmetlenséggel járhatnak, ez a gazdák esetében sem volt másképp. Az első probléma, ami a szekeresgazdákat is érintette a polgári renddel kapcsolatban, az az eskü letétele volt. A 40-es, 50-es években volt a leggyakoribb az eskütétel megtagadása, aminek problémáját az illetékes hatóságokhoz továbbították. A kálvinista nemesek egyszerűen megtagadták az eskütételt, ez számokban kimutatva – 1747 júniusáig – 90 személyt jelentett.⁴ Az eskütétel megtagadásának egyik fő oka a szövegben érezhető erős római katolikus hatás volt.⁵ A városi tanács mellett a választott községnek fontos feladata volt a 18. század elejétől. A választott községben fele-fele arányban voltak a katolikusok és a reformátusok, élükön a szószóló állt. Ezt fontos kiemelni, mivel a felekezetiükhöz ragaszkodó gazdák is kényelmesebben tudtak tevékenykedni a város működésében.

Érdeemes megfigyelni az 1745-ben a polgári rendbe belépett nemesek foglalkozását: 3 cipész, 18 csizmadia, 9 szabó, 1 gömbkötő, 6 bőrdíszműves (őket beválasztották a választott községbe), 2 szíjgyártó (őket szintén beválasztották a választott községbe), 5 zubbonykészítő, 1 takács, 1 kardkészítő, 1 fegyverkészítő, 11 asztalos (beszavazva a választott községbe), 3 lakatos, 1 kovács, 3 molnár, 9 halász (a városbíró is halász volt), 1 mézeskalács-készítő, 1 könyvkötő, 1 borbély (beszavazva a választott községbe),

² Bácskai 1988: 42.

³ Paluga 2016: 111–112.

⁴ Paluga 2017: 99.

⁵ Paluga 2017: 103.

1 kéményseprő, 1 építész, 1 katona, 2 hajós, 2 kertész, 6 kereskedő, 7 kereskedési biztos, 2 földműves.⁶ Legmagasabb számban a csizmadiák és kereskedők vannak, az előbbi foglalkozás Komáromban nagyon népszerű volt a 18. században, és egészen a 19. századig fokozatosan növekedett a számuk. Arra is van példa, hogy szekeresgazdák szintén űzték ezt a mesterséget, bár nem ez volt a leggyakoribb a körükben. Jókai Mór az *Elátkozott család* című művében is megörökítette a komáromi csizmadiákat, a főszereplő Bajcsy András csizmadiamester volt. A Bajcsy nemzetség Komáromban élő tagjai a szekeresgazdák rétegét erősítették a 20. század közepéig. Baichy István, felesége, Mészáros Anna, fia, István és testvére, György kapta meg a nemességszerző oklevelet 1649. április 27-én Pozsonyban.⁷ A leszármazottak később Bajcsy névvel igazolták nemességüket, hivatkozva az 1649-es oklevélre. Polgári rendbe nem léptek be.

Visszatérve a másik leggyakoribb foglalkozáshoz – már ami az 1745-ben polgári rendbe belépő nemeseket érinti –, a kereskedéshez, ez tág megnevezés, nyilván lehetne specifikálni, de a jelentőségén az nem változtatna. Amit érdemes megjegyezni, hogy a nemesi összeírásokban, polgárkönyvben a kereskedési biztosok annyiban különböztek a hagyományos kereskedőktől, hogy ők az egész történelmi Magyarország területén mozogtak, sőt a határokon túl is kereskedtek. Az itt említett kereskedők főleg a városban vagy annak vonzáskörzetében kereskedtek árujukkal. Különben nemcsak a választott községben, de a városi tanácsban is voltak kereskedési biztosok, nemesek és nem nemesek egyaránt. Hozzá kell tenni, hogy azokat a kereskedőket, akik vízen, tehát hajóval szállították áruikat, hajósoknak tüntetik fel a nemesi összeírásokban és a polgárkönyvben is. Valószínű, hogy az anyakönyvekben is a nagy számú hajós megjelölés hasonló foglalkozáskört jelent. Ki kell emelni még a molnárokat és a halászokat. Molárnak jegyezték be nemcsak a molnármestereket, de a malomtulajdonosokat is. 1745-ben a honoráciorok közt volt 4 molnár, abból 1 nem volt nemes. A másik foglalkozás, ami a szekeresgazdák életében is fontos szerepet játszott, az a halászmesterség. Ugyanebben az évben 20 halász lépett be a polgári rendbe – köztük nemesek és nem nemesek egyaránt –, és a városbíró is a halászok közül került ki.⁸ Ezt a mesterséget űzték olyan szekeresgazda nemzetségek, mint: Kemenczky, Salamon, Galambos, Rácz, Mórocz, Szikra, Tuba. A Tuba, Galambos, Kemenczky nemzetségek tagjai majdnem 200 éven keresztül felbukkannak a halászmesterek névsoraiban.⁹ A földműves és kertész foglalkozás teljesen a szekeresgazdák 'profiljába' tartozott, a földművelés az egyik alapvető megélhetési forrása volt ennek a társadalmi rétegnek. Amennyiben nem volt saját birtokuk, amin gazdálkodhattak, akkor a vagyonosabb szekeresgazdáktól bérelték a földeket. Ezért is nevezték a birtokos szekeresgazdákat telkes gazdáknak, és a fuvarozó gazdákat szekeresgazdáknak. Később maradt meg a szekeresgazda megnevezés, általánosan érintve az összes (nemes) gazdát Komáromban.

⁶ Paluga 2017: 105.

⁷ Alapi 1911: 1.

⁸ Paluga 2017: 107.

⁹ Kecskés 2006: 112–115.

A szekeressgazda nemzetségek részletes bemutatása, státuszt és foglalkozást illetően

Érdeemes részletesebben megvizsgálni egy-egy szekeressgazda nemzetséget, foglalkozásaik jellemzőit, hogy esetlegesen milyen módon változott lakhelyük vagy jogi státuszuk. A nemzetség fogalmával kapcsolatban Ballabás Dániel meghatározását szeretném ebben a fejezetben használni: „A nemzetség fogalma alatt itt és a továbbiakban egy közös őstől fiágon leszármazó, azonos vezetéknévvel viselő személyek összességét értjük. Ez nem azonos azzal, amit manapság általában családnak tekintünk.”¹⁰

A jogi és vagyoni variabilitás a születési, házassági, halálozási anyakönyvek, nemesi összeírások és a komáromi polgárkönyv alapján az Antal nemzetségnél a legkönnyebben modellezhető. Az Antal nemzetség Komáromban a 19. század első felében meghatározó tagja volt a szekeressgazdák közösségének, ami a század végére megváltozott. Gyökereik ismeretlenek, annyi bizonyos, hogy a 18. században már Csallóközben éltek. Kempelen Béla ír egy Antal nemzetségről, ami Pozsony vármegyében 1379-ben birtokos nemes, és adományt 1484-ben Csattejed és Moltejed községekben kap. Ezen oklevelekre hivatkozva 1732-ben és 1761-ben Heves megyében igazolták nemességüket. Kempelen valószínűnek tartotta, hogy ehhez a családhoz tartoztak az 1754–55-ben Pozsony vármegyében igazolt Antal leszármazottak is.¹¹ Csallóközt 3 vármegye osztotta fel, úgymint Komárom, Győr és Pozsony. Ez is az oka annak, hogy a szekeressgazdák gyökereit nemcsak Komárom vármegyénél kell keresni, hanem Győr és Pozsony vármegyénél is. Komárom vármegye nemességigazolásai közt találunk három Antal családot is. Az egyik Antal Gergely és János fia 1725-ben. Ők az 1695. november 12-én kiadott armálisra hivatkoztak, amit Pál, János és István (testvérek) kaptak meg, Nyitramegyében kihirdetve.¹² A második család, Antal György Füссön 1727-ben, Gergely utódai Apácaszakállason 1756-ban, Gergely, István és József pedig 1771-ben igazolta nemességét (Priv. 1719.). A harmadik Antal családból valószínűsíthetően a két nemességszerző, Ambrus és István igazolta nemességét 1698-ban. Alapi szerint a jószágadományozás időpontja Ambrus és István esetében 1662-ben volt. Ambrus unokája, Gergely 1725-ben igazolta magát. Gergely, Gergely fia Komáromban 1732-ben és 1756-ban. Gergely, István unokája 1725-ben, Gergely, Gergely fia, egyben István unokája Várbogyán 1732-ben igazolta nemességét. István és János, Gergely fiai 1756-ban igazolták magukat.¹³ Az 1754–55-ös összeíráson István, János és Gergely is igazolta nemességét, valószínűleg az utóbbi Antal családhoz tartoztak.¹⁴ A nemzetség tagjai a komáromi református temetőben több síron is használták a „várbogyai” előnevet, feltételezhető, hogy az 1662-ben jószágadományt nyert család leszármazottjai éltek Komáromban, a szekeressgazdák közösségében. Egyelőre

¹⁰ Ballabás 2013.

¹¹ Kempelen 1911: I. kötet.

¹² Alapi 1911: 134., Kempelen 1911: I. kötet.

¹³ Alapi 1911: 134.

¹⁴ Illésy 1902: 50.

nem ismert, hogy mennyire jogszerűen használták az előnevüket, azonban a Komárom városában élő nemesek is előszeretettel használtak előneveket megkülönböztetés céljából. Ennek a gyakorlatnak a bizonyítékai láthatók az 1847-es komáromi nemesi összeírásokban. A Zetényi Csukás nemzetség tagjai pontos lakhelyüket használták fel az összeírásban, pl.: „Uj utzai Csukás János”, akinek foglalkozásaként ’gazda’ volt feltüntetve, vagy „néhai Vágduna melléki másként Kis Csukás János árvái, János és Zsigmond” bejegyzés olvasható.¹⁵ Az Antal család Várbogyai előnévhasználata sejteti, hogy szorosabb kötődés áll fenn a községgel. Fényes Elek Bogyá magyarázatánál megjegyzi, hogy a falu két részből állt, mégpedig Nemes-Bogyából és Vár-Bogyából, amit az országút választott ketté. Vár-Bogyá egykoron a komáromi vár uradalmához tartozott. Népeességét 361 lakosra teszi, annak 73%-a volt református vallású. 53 nemes családfő élt itt, és a falu birtokosai a következők voltak: Kürthy, Antal, Csepy, Pázmány, Király, Csóka, Császár, Fűs, Szűcs és Bereczk. Tehát az Antal család 1848-ban is birtokos volt Bogyán.¹⁶ Továbbá Felső-Gellér földbirtokosai közt is említi az Antal családot. Ebben a községben 84%-ban voltak reformátusok, és 35 nemes családfőt jegyez meg.¹⁷ A következő leszármazottak szintén az Antal Ambrus és István által 1662-ben nyert nemességre hivatkoztak, mikor megkapták bizonyosságlevelüket a vármegyétől: Antal Gergely, Sándor és István, Gergelynek fiai és azok gyermekeikkel együtt; István és János, István fiai és azok gyermekei; Gergely, János, Ferenc, Sándor, József és az utóbbi fiai – a felsoroltak mind 1814-ben kapták bizonyosságlevelüket –; János, Károly fiával együtt 1815-ben kapta meg; Sándor, Gáspár, Sándor, Ambrus fiával Komáromban 1824-ben; János, Lajos fiával 1837-ben.¹⁸ A komáromi szekeresgazda közösségben élő és tevékenykedő Antal család református volt, ezért a református anyakönyvek vizsgálatával kell kezdeni a kutatást. 1783-tól vezetékül Komáromban külön a reformátusok az anyakönyveket, és az első bejegyzés, ahol az Antal családot említik, az egy születési anyakönyv, az időpont pedig 1784. március 29. Ezen a napon Antal János született, apa: Antal István, nemességét feltüntették. Foglalkozásként az eques szót jelölik, az itt használt jelentése nem tisztázott. A szó maga lovagot, lovaskatonát, lovast jelent. Az anya Kosár Erzsébet, szintén szekeresgazda család, általában böggellői előnevet használtak, és a 19. század második felében két ’s’ betűvel írták a nevüket. Lakhelyük Komárom, keresztszülők pedig nemes Asztalos Mihály és Pajor Zsófia. A református születési anyakönyvben 1783 és 1848 között 97 bejegyzést lehet találni, ami az Antal nemzetséget érinti. Az okot, amiért ezt az időszakot választottam a nemzetség esetében, később szeretném megmagyarázni.

Rá kell térni a kérdésre – ami a fejezet címe is egyben –: mi a vagyoni és jogi variabilitása ennek a nemzetségnek/családnak? Jogi változékonyságról nem igazán beszélhetünk, mivel az Antal család férfi és női tagjai is, szinte kivétel nélkül feltüntették az anyakönyvekben nemesi státuszukat (nők esetében még a törvénytelen gyermeknél is). A nemesi címhez

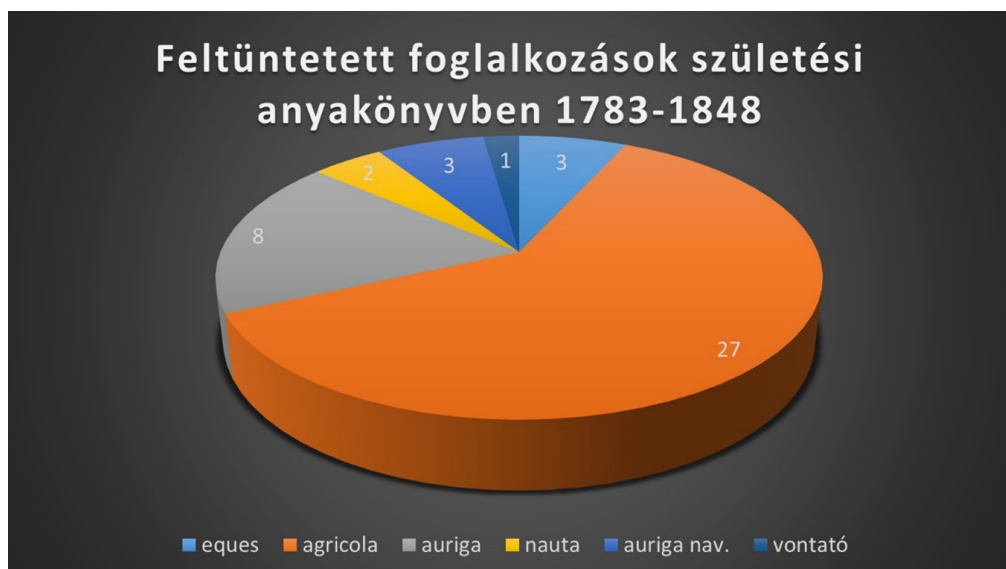
¹⁵ SANR - KSN, f. Urbárske a kom. písomnosti Komárno, číslo 72.

¹⁶ Fényes 1994: 143.

¹⁷ Fényes 1994: 149.

¹⁸ Alapi 1911: 182–183.

ragaszkodva még az 1880-ban 38 évesen elhunyt Antal Sándor neve előtt is ott szerepelt a nemes megnevezés. 1847-ben Komáromban 11-en igazolták nemességüket, továbbá két özvegyasszony. Ezzel egy időben Nemes- és Várbogyán 8-an, Felső-Gelléren 4-en.¹⁹ Egyetlen egy Antal nevű polgárt találni a komáromi polgárkönyvben, Antal Sándor református szabót, aki 1845. július 16-án lépett be a polgári rendbe.²⁰ A református születési anyakönyvek alapján a foglalkozást érintő változások, esetlegesen állandóságok könnyen kivehetőek. Az időszakon belül vizsgált 97 bejegyzésben, ami az Antal nemzetséget pontosan érinti, 44 alkalommal tüntették fel a foglalkozást, ami sajnos nem nagy, 45%-os arány. A következő diagramon látni lehet a mesterségek arányát a születési bejegyzések alapján.

1. kép: Feltüntetett foglalkozások születési anyakönyvekben 1783-1848

A mesterségek megnevezését a diagramban is úgy tüntettem fel, ahogy azok az anyakönyvi bejegyzésekben olvashatók. Az eques vagy equester lovast jelent. Ebben az esetben, hogy pontosan milyen foglalkozást is értettek a „lovas” alatt, bizonytalan. Az agricola földműves, szántóvető, gazda jelentése egyértelmű. Az auriga szekeres, lovas, kocsis, bizonyos esetekben hajókormányos. A hajókormányos foglalkozás alatt ebben az esetben az auriga navalis kifejezés értendő. A nauta szó hajós, illetve hajóval kereskedő egyén foglalkozását jelöli. A vontató fogalma is egyértelmű, ez az egyik leginkább jellemző foglalkozás a szekeresgazdákat nézve. Az anyakönyvekben nem a leggyakoribb a ’vontató’ szó használata, azonban az eddig elvégzett kutatások és a szakirodalom egyértelműen tükrözik, hogy a komáromi hajóvontatást a szekeresgazdák végezték. A fent látható

¹⁹ SANR - KSN, f. Urbárske a kom. písomnosti Komárno, číslo 72.

²⁰ SANR, pracovisko Archív Komárno, A.XXIV. Mestská a obecna správa do roku 1945, A.XXIV.1. Magistrát, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküdüött polgárok lajstroma”.

eredményekből kitűnik, hogy az Antal család Komáromon belül egy földműveléshez ragaszkodó, lovakat igénylő foglalkozáskörön belül mozgott. A fuvarozástól kezdve a hajóvontatásig mindenhez szükség volt lovakra, kivéve a hajós és hajókormányos szakmát, azonban a két utóbbi szakma nem esik távol a hajóvontatástól. A többi eddig ismert családnál is hasonló tendenciát lehet megfigyelni. A hajós-, hajóvontató-, hajóács-, vízimolnár-, halászmesterségekben nagyban képviseltették magukat a gazdák. Az Antal család házassági politikája is érdekes és sokatmondó. A komáromi házassági anyakönyvekben az első bejegyzés, ami az Antal családot illeti, 1791. március 7-én íródott. Nemes Antal Gergely 24 éves földműves feleségül vette nemes Szelle Évát, nemesócsai Szelle Péter lányát. Az esketés is Nemesócsán (Nemes-Olcsa) történt, ám mégis bejegyezték a komáromi anyakönyvbe. Nemesócsa egyik birtokosa volt a Szelle család.²¹ Szinte ugyanez a helyzet az 1826. március 17-én összeházasodott nemes Antal Sándor vontató és nemes Nagy Julianna házasságával, aki nemes Nagy Mihály nemesócsai birtokos lánya. A tanúk itt nemes Antal Gergely és Szelle János voltak. A község prédikátora adta össze a párt, a bejegyzés a komáromi református házassági anyakönyvben található. Meg kell említeni, hogy Fényes Elek Nemes-Olcsa község birtokosainak leírásánál megemlíti két olyan családot, amelyet a 20. században élő utolsó szekeressgazdák még tipikus gazdacsaládként említettek, ezek a Galambos és a Szarka nemzetség.²² Ez a házassági politika folytatódott a családnál, amennyiben csak a férfi leszármazottakat vizsgáljuk meg, olyan nemesi családokkal kapcsolódtak mint (a fentiekén kívül): Mórocz, Körmöndi (Körmendy), Tuba, Kossár, Pati Nagy, Végh, Gulyás, Kecskés, Lévy, Czanik (másképp Czina). A Csepy családot 7 csallóközi községben birtokosként tünteti fel Fényes Elek, a Czina birtokos családot Izsap községnél, a Végh családot pedig 4 községnél említi. Ezek alapján kivehető, hogy az Antal család házassági politikája egyértelmű birtokközpontú tendenciát követett. Ez igaz volt a korszak köznemességére, ami alapvetően a rendi korszakra is jellemző volt, törekedtek a rétegendogámiára. Ezzel a házassági politikával akár a család sorsát is meg lehetett változtatni.²³ Ami a foglalkozást illeti, a házassági anyakönyvekben is nagyrészt feltüntetik azt. 1783 és 1848 között 18 házassági bejegyzés született, ami az Antal család férfi tagjait érintette. a 18 bejegyzésből 15-nél fel volt tüntetve a foglalkozás, ami elfogadható, 83%-os arányt jelent.

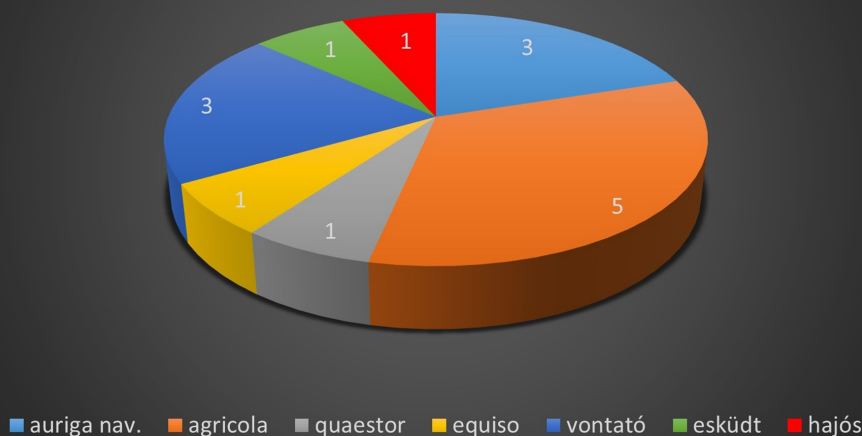
---

²¹ Fényes 1994: 157.

²² Fényes 1994: 157.

²³ Kósa 2001: 118.

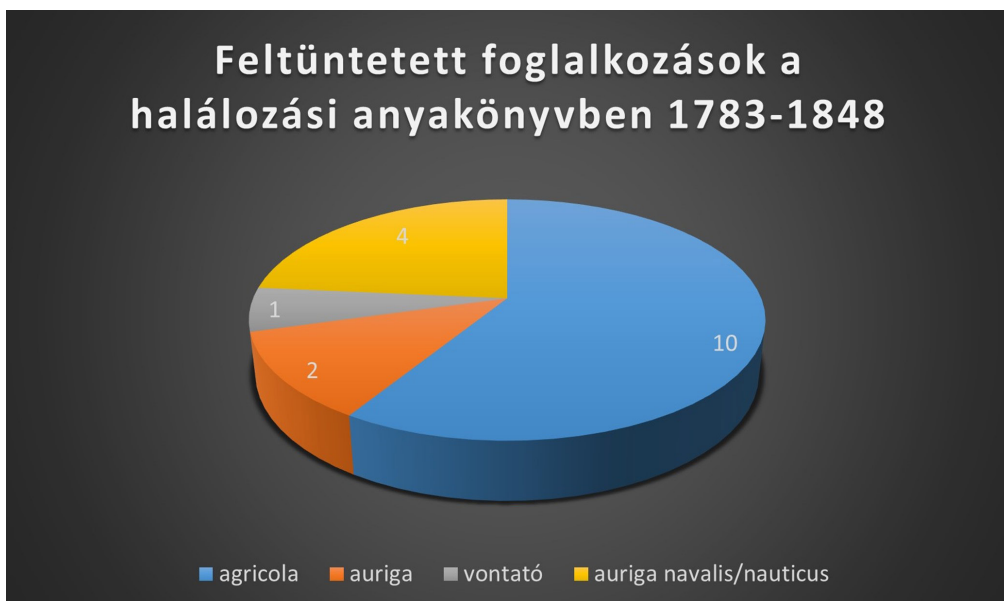
Feltüntetett foglalkozások a házassági anyakönyvben 1783-1848

2. kép: Feltüntetett foglalkozások a házassági anyakönyvben 1783-1848

Itt is látni, hogy a földműves foglalkozás dominál, azonban ebben a halmazban már nagyobb teret hódít az 'auriga nav.' és a vontató foglalkozás. A komáromi szekeresgazdák foglalkozásainak variabilitása érdekes. A kutatás következő hipotézise az, hogy a szekeresgazdák többségében földműves alapokkal, alaptőkével rendelkeztek. Ezért volt egy profiljuk, működési területük a gazdaságon belül, ahol könnyebben tudtak érvényesülni, természetesen a városon belüli viszonyok között. A profiljuk nagyrészt a lóval való munkát jelentette. Ide tartozik a fuvarozás, földművelés, de a hajóvontatás is. A hajóvontatás pedig egy kapu a hajós szakmához, ebből pedig következik a hajóács foglalkozás, illetve a kereskedés is. Váltani a foglalkozások közt viszonylag gyorsan tudtak, illetve valószínű, hogy egyszerre több mesterséget is űztek, úgymint földművelés-kertészet, földművelés-hajóvontatás, fuvarozás-kereskedés, hajózás-hajóvontatás (egy család kiadott egy dereglye legénységet, illetve a vontató munkára összeállt több család tagja). A foglalkozásváltásra ékes példa nemes Antal József, aki 1816. február 27-én házasodott össze nemes Csepy Terézszel Lakszakállason. A házassági anyakönyv bejegyzésében az 'auriga nav.' foglalkozást tüntették fel. Antal Józsefet első lánya születésénél, 1819-ben földművesként jegyezték fel. 1821 és 1823-ban született gyermekeinél sajnos nem írták be a foglalkozást. 1825–1826-ban szántóvetőnek jelzik a foglalkozást. Ami a foglalkozást érinti, a halálozási anyakönyvek is szolgáltatnak értékes adatokat. 1783–1848 között 56 esetben készült halálozási bejegyzés. Ebből 17 esetben emelték ki a foglalkozást. Mindez 30%-os arányt mutat.

3. kép: Feltüntetett foglalkozások a halálozási anyakönyvben 1783-1848

A foglalkozás megoszlása hasonló arányokat mutat a házassági és a születési anyakönyvekben írt bejegyzésekkel. Ebben az esetben is a földművelő foglalkozás dominált, utána az auriga navalis, az auriga és a vontató. 1808 novemberében bejegyezték két halálesetet, ami konkrétan az egyik Antal családot érintette. Antal Józsefről szólt az első bejegyzés, itt foglalkozásként az auriga navalist tüntették fel. Antal József 26 évesen, 1808. június 14-én Doborgaznál a Dunába fulladt. Doborgaz község ma a Dunaszerdahelyi járáshoz tartozik, Komáromtól 75 kilométerre nyugatra, a Duna jobb partján fekszik. Az Antal Józsefről szóló bejegyzést követően testvéréről következtek információk. Antal István halálának pontos napja ismeretlen. Foglalkozását tekintve az 'auriga pariter nauticus' kapcsolatot használták. Rácalmásnál fulladt a Dunába, ami 140 km-re délkeletre található Komáromtól, és itt is temették el. Ezt igazolta az édesapja, Antal József és a többi hajós társak, akik ugyanazon a hajón dolgoztak. Ebből a bejegyzésből ki kell kiemelni az 'auriga pariter nauticus' kapcsolatot. A 'pariter' szó jelentése: egy időben, tehát egy időben volt az említett személy kocsis és hajós is. A fent említett hipotézis itt igazolni látszik, hogy a szekeresgazda nemesek egyszerre több mesterséget űztek. Az Antal nemzetség vizsgálatát tekintve feltűnhet, hogy az anyakönyvek szempontjából az 1783–1848 közötti időszakot vettem részletes vizsgálat alá. A 18. század végén, 19. század első felében ez a nemesi család erős reprodukciót mutat, ami az 50-es évek után szinte megszűnt. Fellelhető még néhány születési bejegyzés – főleg az 50-es évek elején –, de nem hasonlítható az 1848 előtti időszakhoz. A kutatás részeredményei arra a feltételezésre utalnak, hogy a nemzetség tagjai lassan visszaszivárogtak csallóközi birtokaikra, ahol a család a nagyobb földbirtokokat szerezte. Az oka ennek valószínűleg az volt, hogy a város gazdasága

romlani kezdett, a kereskedési központ áttevődött Győr városába. A jól jövedelmező foglalkozások, mesterségek fokozatosan elvesztették súlyukat, és szinte a létfenntartás maradt középpontban. Nagyobb profitot már nem tudtak termelni.

A foglalkozásváltásokat nem csupán az Antal, de más nemzetségeknél is ki lehet mutatni. Ilyen például nemes Máthé István esete. 1861-ben házasodott meg Tóth Eszterrel, akinek édesanyja nem mellesleg nemes Antal Lidia volt. A Mát(h)é család nevének írásmódja következetlen. Egymást követő anyakönyvi bejegyzésekben a Máté és Máthé írásmódot is használják. A család már 1612-ben nemesi bizonyáglevelet nyert Komárom vármegyétől – ahol varaichoni Máthé Pálra hivatkoztak mint ős –, itt Máthé írásmódot használtak.²⁴ A nemzetség tagjai bizonyáglevelet nyertek Komárom vármegyétől nemcsak 1612-ben, de 1667-ben is. Az 1725-ben tartott nemesi vizsgálaton szintén igazolták nemességüket. Az alábbi dokumentumokra hivatkozva 1847-ben Máthé János, János fiával; József, György fiával; István, István fiával; Ferenc, Ferenc és Zsigmond fiaival; Lőrinc és fiai; János és fia, Pál; illetve János és Pál fiaival kaptak nemesi bizonyáglevelet.²⁵ A városi polgárkönyvben 1750-ben található egy bejegyzés Máthé Vencelről, azonban a kiegészítő információk szerint ő Csehországból származott, és római katolikus vallású volt, tehát kicsi a valószínűsége, hogy azonos nemzetségről van szó.²⁶ 1847-es nemesi összeírásban szerepel: Máthé István hajóács, néhai Máthé János özvegye, Kálóczi Zsuzsanna és fia János, illetve Máté György, aki Budán volt hajóács, és Ferenc, aki Komáromban.²⁷ Az általam vizsgált Máthé István a házasságkötésének időpontjában – 1861. február 11-én, 22 évesen – már hajóácsmesterként van feltüntetve. Édesapja, idősebb nemes Máthé István szintén hajóács volt. Ifjabb Istvánnak 1862. március 31-én született első gyermeke, ennél a bejegyzésnél hajókészítő-mesternek jegyzik Máthé Istvánt. A keresztszülők mesterségei: hentesmester, földműves, molnármester, halászmester. Szinte az összes keresztszülő nemesi családhoz tartozik. 1864-ben született gyermekénél ladikcsináló mesternek, 1866-ban hajóácsnak, 1870-ben újra hajóácsmesternek, 1872 és 1875-ben hajóácsnak, 1876-ban kereskedőnek tüntették fel. 1878-ban hunyt el 39 évesen, és a halálozási anyakönyvi bejegyzésben is a hajóács foglalkozás olvasható. Ennél az életútnál egyértelműen dominált a hajóácsmesterség, azonban látható, hogy a kereskedelem sem állt távol Máthé Istvántól.

Hasonló a helyzet Kelemen Istvánnal is, akinek felesége Kemenczky Zsófia volt. Fiuk részt vett a millenniumi díszfelvonuláson a városi bandérium lovasaként. Kelemen István foglalkozása 1863 és 1871 közt hajóács, 1881-ben született gyermekénél már földművesnek jegyzik be. Az előbb említett család nemzetségét nehezebb beazonosítani, mivel feltételezhetően több Kelemen nemzetség élt Komárom városában, Komárom vármegyében. Az egyenesági leszármazottak elmondásából lehet tudni, hogy ez a család az 1633. szeptember 13-án Bécsben nemességszerző Kelemen Márton leszármazottjának tartja

²⁴ Alapi 1911: 283.

²⁵ Alapi 1911: 283. Illetve SANR, Komárňanská Župa, Kongregačné zápisnice Komárňanskej župy I. 1280 – 1918; 1847, 1564-es bejegyzés.

²⁶ SANR, pracovisko Archiv Komárno, A.XXIV. Mestská a obecná správa do roku 1945, A.XXIV.1. Magistráty, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküldött polgárok lajstroma”.

²⁷ SANR - KSN, f. Urbárske a kom. písomnosti Komárno, číslo 72.

magát.²⁸ Az ehhez a nemzetséghez tartozó leszármazottak 1757-ben igazolták nemességüket Nagymegyer városában, ami 32 km-re található Komáromtól.²⁹ A polgári rendbe először 1773-ban Kelemen Márton lépett be mint református fazekas, aki Dunaalmásról származott Komáromba. 1811. január 25-én belépett a polgári rendbe Kelemen József gombkötő, református.³⁰ Nehéz feladat azonosítani a két adott személyt, amennyiben nemesek, akkor melyik nemzetséghez tartoznak. Érdemes kiemelni Kelemen István feleségének a nemzetségét is, mivel jelentős szerepük volt a szekeressgazda rétegen belül. A nemesi ősök körül voltak vitás kérdések, mégpedig a vezetéknev írásánál. A nemzetség komáromi tagjai kivétel nélkül ragaszkodtak a Kemenczky változathoz, azonban a nemesi oklevélen a Kemenczei név olvasható. A családhoz kapcsolódó, nobilitáriumban található ügyiratok sora foglalkozik a problémával. Egy 1769-ben keltezett iratban tárgyalják a problémát, az ott leírtakban olvashatjuk, hogy a leszármazottak ragaszkodnak a Kemenczky névváltozathoz, és hogy Kemenczei név képviselői Komárom városában nem éltek. Családfa leírása is megtalálható ebben a dokumentumban, amivel igyekeznek bizonyítani a Kemenczky vezetéknev helyességét. A nemzetség irataihoz van csatolva a másolata az eredeti oklevélnek, amit Kemenczei Péter nyert 1692. június 20-án.³¹ 1769-ben Kemenczky István, János, András, János fiai Kemenczei armálistra hivatkozva igazolták nemességüket. A Kemenczky nemzetség 1802. február 12-én kapott nemességmegújító oklevelet I. Ferenc királytól.³² Alapi Gyula a nemességszerzés időpontjának 1692. június 20-át jelöli, míg a nemességmegújító oklevélben 1692. június 29. szerepel. A nemességmegújító oklevél időpontjának pedig júniust jelöl Alapi Gyula. Az 1802-es oklevélre hivatkozott Kemenczky József és József nevű fia, mikor 1829-ben megkapták a bizonyoságlevelüket Komáromban. 1838-ban a Pakson élő János, Károly és János fiai, a Pákozdon élő Gábor és a Komáromban lakó Jánosnak a fiai kaptak a bizonyoságlevelet. 1840-ben pedig Dániel József és Dániel fiaival, Károly Miklós, Gyula és Kálmán fiaival Miskolcra, illetve a Komáromban élő József, Sámuelnek fiai kaptak a bizonyoságlevelet.³³ A Kemenczky nemzetségből 12-en léptek be a polgári rendbe. A többi szekeressgazda nemzetségekhez viszonyítva ez magas szám. Legjellemzőbb a vallás, a polgárságba belépett Kemenczkyek mind református felekezetűek voltak. Itt előfordult az is, hogy a polgár fia követte atyja példáját, és ő is belépett a polgári rendbe, ami más szekeressgazda nemzetségeknél ritkaságszámba megy. A foglalkozást tekintve leggyakoribb az asztalosmesterség, de volt köztük halász, hivatalnok és kereskedő is.³⁴

²⁸ Alapi 1911: 8.

²⁹ Alapi 1911: 152.

³⁰ SANR, pracovisko Archív Komárno, f. A.XXIV. Mestská a obecna správa do roku 1945, A.XXIV.1. Magistráty, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküdtött polgárok lajstroma”.

³¹ SANR, Komárňanská Župa, acta nobilitaria.

³² HU-MNL-OL-A 57 60. kötet, 639–644. oldal. Illetve: https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a057_60_0299/?list=eyJxdWVyeSI6IjE4MDIga2VtZW4qIiwiaZmlsdGVycyI6eyJEQVRBQkFTRSI6WyJLSVJLIi19fQ&fbclid=IwAR0f5ZmKAS87RnAu8QqIPGMon02uyTgrlOMpxA0GwSI6dBB-8tk55X0X1XY (letöltés: 2022. 05. 14.)

³³ Alapi 1911: 218.

³⁴ SANR, pracovisko Archív Komárno, A.XXIV. Mestská a obecna správa do roku 1945, A.XXIV.1.

Amennyiben megvizsgáljuk a fent említett Kelemen István feleségének, Kemenczky Zsófiának a családi hátterét, látni fogjuk a kapcsolatot a többi szekeresgazda nemzetséggel. Kemenczky Zsófia édesapja nemes Kemenczky Mihály (született 1800. szeptember 1.), akinek házassági anyakönyvi bejegyzésében földműves foglalkozást jelöltek, míg a halálozási anyakönyvi bejegyzésében kocsis. Édesanyja – Csukás Juliánna – a zetényi Csukás nemzetséghez tartozott. 1775-ben és 1778-ban bizonyáglevelet kaptak a nemzetség tagjai, mind Csukás Bálint 1499-es nemeslevelére hivatkoztak. 1776-ban a Lacházán (ma Vladislavci, Horvátország, 324 km-re Komáromtól) és Pest megyében lakó Csukások, 1834-ben pedig az újszónyi lakosok kaptak bizonyáglevelet, akik szintén az 1499-es nemeslevélre hivatkoztak. 1846-ban pedig komáromi és nemesócsai Csukások kaptak bizonyáglevelet. Az 1847-es nemesi összeírásban 39 Csukás igazolta nemességét. Foglalkozásukat tekintve változatos képet kapunk. Volt köztük molnár, kovács (Ócsáról, 22 km-re Komáromtól), katona, hajós, 'kocsisgazda', vontató, pék, ügyvéd, vámszedő, kertész, gazda, fakereskedési biztos Baján, asztalos és esztergályos.³⁵ A polgári rendbe összesen öten léptek be a Csukás nemzetségből. A foglalkozásukat csak három esetben tüntették fel, egyik esetben munkás, másikban fazekas, harmadikban pedig kocsmáros volt a személy. Vallási szempontból kivétel nélkül mindannyian reformátusok voltak.³⁶

A református születési anyakönyvekben az Illés nemzetségnél is érdekes irányt mutatnak a foglalkozások típusai. A nemzetség tagjai Komárom vármegyében először 1762-ben kaptak bizonyáglevelet, mégpedig Illés Péter, Mihály, István, János, Mihálynak fiai.³⁷ Egy tanúvallomási jegyzőkönyvi bejegyzés is van az előbb felsoroltak neveivel, itt azonban Mihály fiai után említésre kerül Nagyigmánd község neve is.³⁸ 1791-ben szintén bizonyáglevelet nyert Illés Márton, János, Ferenc, Tádé, Illés, László, István, Antal fiaival. A nemzetségből érdemes kiemelni Illés Mártont, aki a Magyar Nemes Testőrség tagja volt 1804. szeptember 1-től 1809. március 16-ig. Nemesi renchez tartozása hozzásegítette, hogy a szekeresgazdák közül az egyik legkiemelkedőbb katonai karriert futhassa be. 1805-ben a felkelő nemesi seregbe osztották be, 1806-ban futárszolgálatot látott el. 1809-ben az uralkodó személye körüli szolgálattételre kirendelt 6 testőr egyike. 1819-ben még másodkapitányként szolgált a 6. huszárezrednél. Komárom vármegye ajánlatára került be a testőrséghez.³⁹ Illés Márton születési helye ismeretlen, mivel a testőrség adatai ebből az időszakból nagyon pontatlanok, azonban bemondásra került egy 1783-as születési dátum és Komárom város neve (ami lehetett a katona akkori lakhelye is). Ebben az évben Komáromban nem található anyakönyvi bejegyzés róla. Az Illés nemzetség többi tagjáról viszont készültek bejegyzések, amelyek betekintést adnak arról, hogy milyen foglalkozás jellemezte leginkább őket. A név

Magistráty, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküdtött polgárok lajstroma”.

³⁵ SANR - KSN, f. Urbárske a kom. písomnosti Komárno, číslo 72.

³⁶ SANR pracovisko Archiv Komárno, A.XXIV. Mestská a obecna správa do roku 1945, A.XXIV.1.

Magistráty, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküdtött polgárok lajstroma”.

³⁷ Alapi 1911: 213.

³⁸ Alapi 1911: 85.

³⁹ Tisza-Beői Hellebtronth: 186.

írása következetlenséget mutat – ugyanúgy, mint a Máthé nemzetségnél –, mivel sok esetben Illés, Ilyés, Illyés írásmódot használtak az anyakönyvvezetők. A komáromi református házassági anyakönyvben az 1785. január 16-i bejegyzés alatt olvasható Illyés István molnár és Domány Julianna egybekelése. A még ebben az évben született gyermeküknél a családfőt szintén molnárként említik. 1790-ben hajós, majd 1798-ban molnár, 1799-ben pedig újra hajósként jegyezték. A nemzetség másik tagja, Illyés István, aki 1795-ben feleségül vette az ekeli születésű nemes Szigeti Sárát, hajós foglalkozást űzött. Egészen 1800-ig a születendő gyermekeinél a hajós hivatás említik. 1803-ban molnár, 1805-től 1806-ig hajós, majd 1809-ben kocsis. Az Illés nemzetséggel kapcsolatos anyakönyvi bejegyzések – legyenek azok házassági vagy halálozási adatok – többségében foglalkozásként a hajós (gőzhajós), molnár, hajóács mesterség van feltüntetve. Egy családfő foglalkozott csizmadiamesterséggel, rajta kívül szinte mindenki vízhez kötődő foglalkozást választott. Jogi szempontból az Illyés nemzetség egysíkú képet mutat. Érdekes módon a városi református anyakönyveket nézve szinte sehol nem tüntetik fel nemesi státuszukat. Az 1847-es nemesi összeírásban megtalálhatjuk néhai Illés István fiait, Istvánt, aki ügyvéd volt Pesten, és Andrást, aki gyógyszerészként dolgozott. Továbbá rajtuk kívül igazolta nemességét 1847-ben Illés Lajos kapitány.⁴⁰ A komáromi polgárság közé azonban 6 Illyés is belépett. 1779. május 16-án a nemzetségből az első, aki a polgári rend tagjává vált, Illés István volt, foglalkozását vagy származását tekintve a bejegyzés nem tartalmazott információkat. 1806. március 3-án Illyés Antal vált polgárrá, akinek foglalkozásaként a csizmadiamesterséget tüntették fel. 1809. április 20-án D. Illyés Ferenc lett polgárrá, aki ügyvédként dolgozott. 1814. február 16-án Illyés István, szintén csizmadia, 1819. április 23-án D. Illyés István ügyvéd lépett be a polgárság soraiba. Az utolsó a nemzetségből Illés Péter, ő 1827. május 25-én vétetett fel, aki református molnármester volt, Keszi községből.⁴¹ Amint ebből is látszik, hogy a vallása is, és a foglalkozása is 'beleillett' a szekeresgazda réteg profiljába. Csupán születésének helye ad okot részletesebb vizsgálatra.

Bizonyítékként szolgál arra, hogy városon kívül született nemeseket is maguk közé emeltek a szekeresgazdák, Hodossy István esete is. Hodossy István Nemeshódos községben született, nemesi családba. Feleségül vette a komáromi Gulyás Juliannát, akivel aztán Komárom városában éltek. Ez az eset már a 20. század első felében történt, azonban a leszármazottak tulajdonában van egy fénykép, ahol a nemeshódosi születésű Hodossy István teljes szekeresgazda díszmagyarban látható. Következtetésképp ha a gazda nem is született Komárom városában, azonban a nemesi státusza, vagyona és a házassága révén a városba került, nagy valószínűséggel asszimilálódott a szekeresgazdák társadalmi rétegébe.

Jogi státuszt tekintve, érdemes még kitérni a padányi Gulyás családra. A nemzetség egy részére vonatkozó adatokat 1938-ban a Magyar Családtörténeti Szemlében

⁴⁰ SANR - KSN, f. Urbárske a kom. písomnosti Komárno, číslo 72.

⁴¹ SANR, pracovisko Archív Komárno, A.XXIV. Mestská a obecná správa do roku 1945, A.XXIV.1. Magistráty, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküdött polgárok lajstroma”.

közölte Padányi Gulyás Jenő. A szerző így ír a család gyökereiről: „Ezek szerint az okmányok szerint a család Csukár-Paka, Sipos-Kartsa, Nagy-Udvarnok, Medve, Padány, Szabadi, Hédervár községekben és később Rév-Komárom városában származott el, illetve bírt nemesi jószágokat. Bár e helységek közigazgatásilag Pozsony, Győr és Komárom vármegyékre terjednek, voltaképpen földrajzilag egyetlen egységben, a Csallóköz keretében maradnak.”⁴² A Komárom városába letelepedő Gulyás János vagy fia, János belépett a polgári rendbe 1791. február 26-án, ott ’questor’ foglalkozást jelöltek meg. Leszármazottai közül is léptek be a polgári rendbe, úgymint 1835. május 29-én Gulyás Péter, református ’mezei gazda’, 1838. július 13-án Gulyás János református földműves és 1839. június 24-én Gulyás Sándor református kereskedő.⁴³ Lehetne említeni még néhány olyan szekeresgazda családtagot, akik előnyben részesítették a polgári rendet, viszont a Komáromban élő Gulyás nemzetség tagjai még a nemességüket sem igazolták Komárom vármegyében. Annak ellenére, hogy ennek a nemzetségnek már 1760-as évek óta éltek itt képviselői, a nemesség igazolása ’csak’ 1847-ben lett aktuális. Ebben az évben nemcsak Komárom vármegye volt érintett az igazolások során, de Pozsony és Győr vármegye is. Az utóbbi vármegyénél az ügyintézését Medve községben kezdték, a tanúvallomási jegyzőkönyvet pedig 1847. június 8-án vették fel. A szövege a következő: „A tanúvallomások szerint öregebb Gulyás János, a kérdeztetők öregatyja Medvéről Padányba, majd Rév-Komáromba származott s itt él kérdeztetők atyja is. A kérdéses nemes Kulats, igazi nevén Gulyás János testvére Mátyás szintén Medvén élt, ott is halt meg, fia Márton pedig Hédervárra ment lakni. Aláírók: Kováts Márton főbíró, Kolossváry Kálmán eskütt, olvasta a törvényben Koller Ede aljegyző. Tanúk: nemes Csaplár István református, 69 éves Csiliz-Radványi lakos; nemes Szabó Mihály ref. 69 éves balonyi lakos; nemes Horváth Miklós 69 éves, ref. medvei lakos.”⁴⁴ Ez év augusztus 27-én Komáromban keltezett egy törvényszék által kiadott bizonyáglevél Gulyás Sándor, János és Mihály testvéreknek. Szövege a következő: „Tartalmazza az 1847. aug. 22-én felvett tanúvallomási jegyzőkönyvet, mely szerint a kérelmező testvérek atyja János, ennek atyja szintén János volt; ez utóbbi János a pozsonymegyei Padány helységből, hol nemesi birtoka is volt, úgy származott Komáromba, hogy Erdélyi Jánosnak Erzsébet nevű leányát vette feleségül. A Padányban lévő birtokot mai napig is bírják vallattatók, mint utódok. Ezen legidősebb János Padányba Medvéről származott, holis az ott lakó Gulyásokkal az atyafiságot fenntartotta. Aláírók: Szarka János főszolgabíró, Szalay Imre eskütt; Nedeczky Kálmán főjegyző; Baranyay Gusztáv t. főjegyző. — Tanúk: nemes idősebb Rácz László, 78 éves, református; nemes Száki János, 69 éves, ref.; Erdélyi Benjámín 62 éves, ref.”⁴⁵ A tanúk közül mindannyian a komáromi szekeresgazda réteghez tartoztak, az Erdélyi nemzetséghez rokoni szálak is fűzték a Gulyás nemzetséget. Egy 1847. december 2-án Pozsonyban kelt folyamodványról is említést tesz Padányi

⁴² Padányi Gulyás 1938: 141.

⁴³ SANR, pracovisko Archív Komárno, A.XXIV. Mestská a obecna správa do roku 1945, A.XXIV.1. Magistráty, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküdtött polgárok lajstroma”.

⁴⁴ Padányi Gulyás 1938: 145.

⁴⁵ Uo.

Gulyás Jenő, miszerint nemes Gulyás János, Sándor és Mihály Szabad. Kir. Rév-Komárom városi lakosok Pozsony vármegyétől nemesi bizonyáglevelét kiadását kérik. A folyamodványukban a kérvényezők következőképpen vezetik le leszármazásukat: „néhai nemes Gulyás János fia Istvány; ennek három fia volt: Istvány, Mihály, János; ez utóbbi János fia ismét János, ki Medvéből Padányba, majd onnan Rév-Komáromba ment.”⁴⁶ Ettől a Jánostól való leszármazásukat anyakönyvi kivonatokkal igazolták, és ennek megfelelően kérik maguknak és gyermekeiknek (János fia, János; Sándor fiai, Sándor, Antal, Lajos; Mihály fia, József) kétségtelen nemességükről hiteles bizonyáglevelét kiadását. Ehhez a dokumentumhoz tartozik két csatolt okirat is, ami konkrétan érinti nemesi státuszukat Komárom városában, illetve megyében. Az egyik: „1847. aug. 20-án kelt, Szarka János főszolgabíró által kiadott bizonyítvány arról, hogy nemes Gulyás Sándor, János és Mihály testvér urak, sem a vízvári ingatlan vagyonuktól, sem személyeiktől adó alá nem vétettek, hanem őket mint nemesi szabadsággal élőket, az róvasos összeírásból kihagyta s jelenleg is abban benn nem foglaltatnak.” (A vízvári birtok a nemzetség tulajdonában volt a 20. század első feléig, majd 1992-ben visszakapták a birtokot a leszármazottak.) A másik csatolmány szövege a következő: „1847. november 30-án kelt, Szarka János főszolgabíró és Szalay Imre esküdt által kiadott bizonyítvány arról, hogy Nemes Gulyás Sándor, János és Mihály testvérek Rév-Komárom városi lakosok, valamint atyaik, úgy ők is a nemesi kiváltságos jogok folytonos gyakorlásában voltak és vannak is.”⁴⁷ Azért fontosak ezek a dokumentumok, mert a kérelmezők már a 4. generációhoz tartoztak, akik Rév-Komárom városában laktak, ennek ellenére párhuzamosan Pozsony vármegyétől is kérelmezték a nemesi bizonyáglevelét. Komáromban 1847-ig egyszer sem igazolták nemességüket, azonban Pozsony vármegyében igen. Ebből is látni, hogy a késő rendi időszakban is tartották kapcsolataikat családjukkal, akik a birtokaikon maradtak, és fenntartották azt. A nemzetségből elsőként Komáromba érkező Gulyás Jánost házassági bejegyzésében érdekes módon komáromiként tüntették fel. A fent említett tanúvallomási jegyzőkönyvekben is olvasható, hogy Gulyás János Medvéről Padányba költözött, és onnan Komáromba, ahol feleségül vette a komáromi Erdélyi János lányát, Erzsébetet 1766. január 26-án. Első gyermekük születésekor (János, 1768. január 22.) az anyakönyvi bejegyzésben az apánál a 'hospes aurigalis' információkat találjuk. Csak ebben a bejegyzésben utalnak arra, hogy nem komáromi születésű az apa. Második gyermekük születési anyakönyvi bejegyzésében (Péter, 1774. június 23.) az apánál az 'auriga' foglalkozás van feltüntetve. A nemzetség az idő haladtával sajnos fogyásnak indult Komárom város falain belül. Erről emlékezett vissza 1943-ban Gulyás Kornél lelkész is: „Születtem 1867. év július hó 3. napján Komáromban. Szüleim Gulyás Lajos és Hermann Franciska. Négyen voltunk testvérek, három fiú és egy leány. Édesapám jómódú iparos molnár volt, akinek a Dunán szép vízimalma és a Csapó utcában tágas háza volt. Apám később rosszakaratú emberek, talán saját jóhiszeműsége folytán nagyon súlyos és nehéz anyagi

---

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo. 146.

helyzetbe jutott, úgyannyira, hogy 1882. évben elköltözött Komáromból a Bánátba, Nagyszentmiklóásra, hol az ottani nagy gőz- és hengermalomban kapott főmolnári állást, itt halt meg 1896. évben, az édesanyám is itt nyugszik, aki 1884. évben halt meg.⁴⁸ A visszaemlékező 5. generációs Komáromban élő padányi Gulyás. Nagyapja Gulyás Sándor, a három nemességigazolást kérvényező testvér egyike. Gulyás Sándor foglalkozását tekintve a házassági bejegyzésében (1829. február 12.) kereskedő volt jegyezve. Ugyanitt a 'nemes' jelzöt is feltüntették. Első fia születésénél (1829. november 30.) és a halálozási anyakönyvi bejegyzésben (1864. február 10.) is kereskedő foglalkozás volt megjelölve. A másik két testvér – János és Mihály – esetében földműves mesterséget olvashatunk az anyakönyvi bejegyzések során. Sándor a komlói – Komáromtól mai viszonylatban 34 km-re található – lelkész lányát vette feleségül, Etsedy Juliannát. Mihály a komáromi nemes Mészáros Évát vette feleségül, míg János a komáromi Bányai Évát. Bányai nemzetségről nem ismeretes, hogy birtokoltak volna nemesi címet, azonban foglalkozás szempontjából illet a család házassági profiljába. Ebben a nemzetségben szintén hajósok, kereskedők, földművesek, földbirtokosok és később hivatalnokok is megtalálhatóak. Arra is volt példa, hogy konkrét generációt egyesített a Bányai és Gulyás család. A Gulyás és Bányai családfők gyermekeiket annak ellenére is összeadták, hogy voltak közös felmenőik. Visszatérve Gulyás Kornél visszaemlékezéseihez, édesapja foglalkozását tekintve molnármester, esetében az anyakönyvi bejegyzésekben nincs változás, 1867 és 1875 közt 5 esetben molnármesterként van feltüntetve. Az édesanya római katolikus vallású volt, az ezt érintő vallási vegyes házasságok gyakoriságát később kifejtem. 1875-ben született Irén lányuk bejegyzésénél az édesanya mellé fel van tüntetve Znaim (ma Znojmo, Csehország) városa. A házassági anyakönyvben özvegyasszonyként van feltüntetve – a szülők nem voltak dokumentálva –, és az egyik tanú Hermann Ferenc fűszerkereskedő, ebből feltételezhetünk rokoni kapcsolatot Franciska és Ferenc közt. Gulyás Lajos Kornél visszaemlékezéséből is látszik, hogy a 19. század második felében is érezhető volt a gazdasági migráció. Ehhez hozzájárult a mobilitás, a modernitás és a fejlődés is. Valószínű, hogy ez a tényező vezethetett az Antal nemzetség csaknem eltűnéséhez is, ami egyúttal Komárom városába vonzotta. Rác István is megjegyzi, hogy a politikai és vallási üldözések befolyásolták a nemesek migrációját, azonban a gazdasági lesüllyedés volt az igazán nagy tömegeket megmozgató kényszerítő erő.⁴⁹

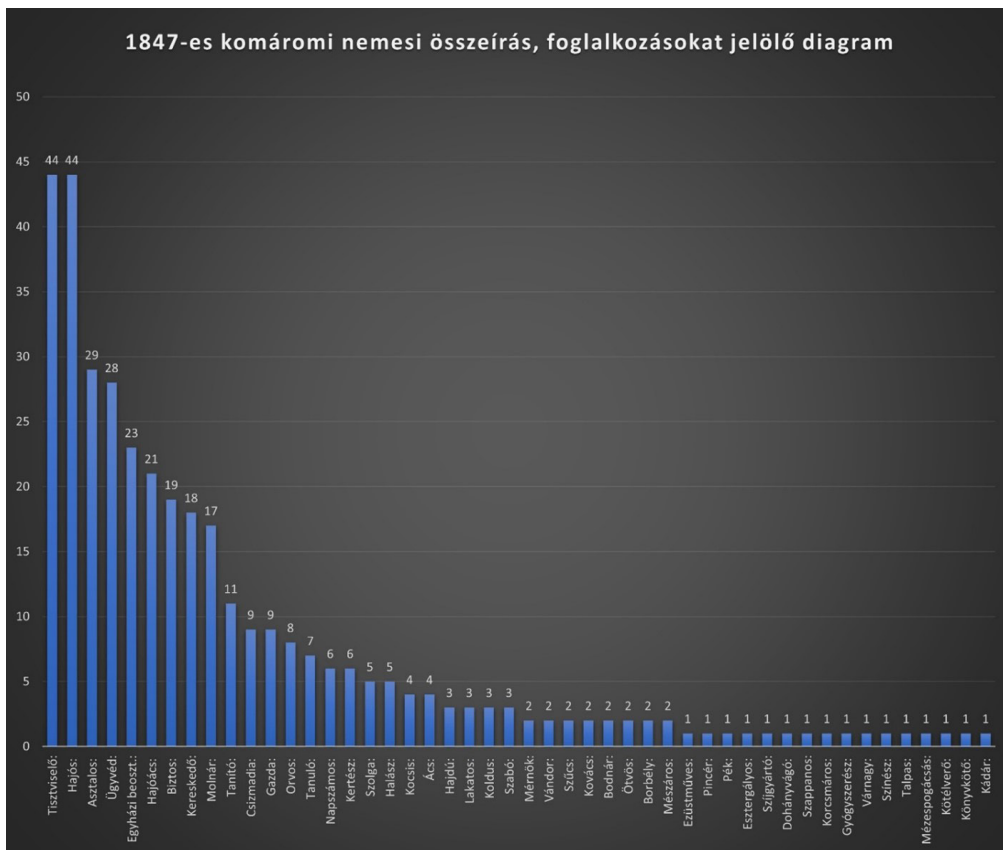
Komárom esetében a – leginkább a szekeresgazdákat érintő – gazdasági visszaesést a hajóvontatás fokozatos megszűnése, a gőzhajó elterjedése okozta. Az állatokkal történő hajóvontatás „rangosabbnak” és effektívebbnek is számított, mint a gyalog, emberi erővel végzett vontatás. A Magyar Néprajz 8. kötetében a következőket olvashatjuk a komáromi hajóvontatókról: „Hasonló tagoltság és szélsőség jellemzi a lóval vontató fuvarosokat is: a kisenemesi származású komáromi szekeresgazdák külön városrészben laktak, lehetőleg egymás között házasodtak, a fuvart nem is mindig személyesen,

⁴⁸ Kránitz 2013: 469.

⁴⁹ Rác 1988: 69.

hanem kocsisaikkal, lóhajtóikkal bonyolították.⁵⁰ A komáromi hajóvontatók történetét és gazdasági, kereskedelmi jelentőségét részletesen kutatta Liszka József⁵¹ és Gráfik Imre.⁵² A hajózás, hajós kereskedelem jövedelmezéséről tanúskodik az 1847-es nemesi összeírásban megtalálható foglalkozások megjelenítése is.⁵³ Ebből az eredményből egy képet – erősen hiányos, ám ennek ellenére is felhasználható – kapunk arról, milyen mesterségeket űztek, illetve milyen munkakörökben dolgoztak a helyi nemesek.

4. kép: 1847-es komáromi nemesi összeírás, foglalkozásokat jelölő diagram

A foglalkozások sorában az első helyen osztozik a hajózás és a tisztviselői pálya. Mindkét munkakört 44 alkalommal tüntették fel. Az ötödik legtöbbet említett a hajóácsmesterség volt, utána következik a kereskedelmi biztos, kereskedő, molnár-mesterség. 9 esetben tüntették fel a gazda, 6 a kertész, 4 esetben a kocsis foglalkozást. A kertészek közösségét eddig nem emeltem ki, ennek ellenére a szekeresgazda társadalmi réteg

⁵⁰ Paládi: 215. <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/index.html> (letöltés: 2022. 05. 12.)

⁵¹ Liszka 2012; Liszka 2002: 121.

⁵² Gráfik 2004.

⁵³ SANR - KSN, f. Urbárske a kom. písoznosti Komárno, číslo 72.

egyik alappilléreinek számítottak. 1745-ben két kertész szerepel az újonnan felesküdt polgárok közt, egyben ők a honoráciorok közé is tartoztak.⁵⁴ 1842-ben megalapították a Komáromi Érdemes Kertésztársulatot. Hosszas vita alapján döntöttek a társulat formája mellett, azonban helyi szinten sok esetben említették azt 'céhként'. Rendszeresen részt vettek az úrnapi körmeneten, ezen az eseményen a társulat zászlójával vonultak ki, vallásfelekezeti különbségek nélkül. Ennek köszönhetően kikerülhetetlen volt a konfliktus néhány lelkipásztorral. Többek között azért is volt sok konfliktusuk, mert a társulat alapításakor református többségű volt a tagság, és később is jelentősen képviseltették magukat. Fontos kiemelni, hogy a kertészek is a szekeresgazdák díszmagyarját hordták, erre több, családi visszaemlékezés, még meglévő díszmagyar vagy a családoknál maradt ezüstgombok és menteláncok gyűjteménye a bizonyíték. A kertészek közössége sokáig, a 20. század második feléig fennmaradt, mivel gazdasági szempontból pont ez a mesterség volt a legjövődomezőbb a századfordulótól kezdődően. A leszármazottak kivétel nélkül vészterhes kezdetekre emlékeztek, mind földterület, mind munkavégzés szempontjából.⁵⁵ Gazdasági szempontból azonban talán a kertészek voltak azok, akik a legkönnyebben tudtak alkalmazkodni a technikai újításokhoz, illetve a kereslethez. A társulat vezetői helyi szinten állandóan újításokkal kísérleteztek, ami sok esetben komoly haszonnal járt. A fent említett foglalkozások érintették leginkább a szekeresgazdákat, azonban maga a hajóvontató-mesterség volt az, amelyik leginkább befolyásolta a családok gazdasági helyzetét. Ez az egyik olyan alapvető munkakör volt számukra, ami miatt 'megérte' Komárom városába költözni és otthagyni községekben a földeket, birtokokat. Nem elhanyagolható az a gondolat sem, hogy mindezek mellett tartották a városban élő családok a birtokaikon maradt rokonaikkal a kapcsolatot, ahogy azt olvashattuk padányi Gulyás János esetében is.

Endogámia különböző formái

Padányi Gulyás János példájából is látszik, hogy ha egy családtag a nemzetségből elköltözött Komáromba, az nem jelentette azt, hogy úgy kell kezelni, mint egy teljesen különválasztott, elszigetelt nemzetségi ágat. Ennek az a jelentősége, hogy egy viszonylag zárt, endogám társadalmi rétegről beszélünk – ahogy a Magyar Néprajz 8. kötetében is említik, 'egymás közt házasodtak' –, azonban nem egy esetben előfordult, hogy abból a községből választottak maguknak feleséget, ahol birtokuk, birtokaik feküdtek. Ez a házasodási politika szinte általános volt – nem csak Magyarországon – a korabeli rendi társadalomban. A klasszikus rendi korszakot rétegendogámia jellemezte. Kiváltképp

⁵⁴ Paluga 2017: 107.

⁵⁵ Kéziratot adatgyűjtés alapján, amit 1957-ben a Komáromi Református Egyház lelkésze és kurátora gyűjtött, a kurátor nem mellesleg a fent említett millenniumi felvonuláson részt vevő Kelemen István szekeresgazda unokája, Kelemen István szekeresgazda volt.

jellemző volt ez a nemesség – vagyoni szempontból – alsóbb rétegeire. A földgyarapítás egyik leggyorsabb módja volt a „sikeres” házasság. A szegényebb családból származó nemes kérék jobb esetben saját családjukat fel tudták emelni, ha a menyasszony nagyobb vagyonnal bírt. A nemesi kérék ellen a gazdag jobbágyok sem panaszkodtak. Az ilyen házasságoknak nem is voltak túlságosan bonyolult jogi következményei. A feleség részéről előny volt, hogy a nemesi összeírásokban egy szinten kezelték az elhunyt nem nemesi származású özvegyét, és elismerték a férjhez menéssel járó előnyöket.⁵⁶ Bármennyire is volt népes a szekeresszűk rétege, a körülbelül 200 évet átölélő időszakon keresztül szinte lehetetlen volt a városban belüli nemzetségek ’között’ házasodni, főleg, ha a felekezeti hovatarozást is figyelembe vették. A parasztközösségek házasodási hagyományaival szemben a nemesek hagyományai különböztek. Amíg az előbbiek a szomszéd községekkel kiegyensúlyozott kapcsolatot mutattak, addig a nemesek/nemesfaluk párválasztási szokásai a rendi viszonyokhoz igazodtak. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy olykor nagy távolságokig is „elmentek”, hogy „méltó” házastársakat találjanak. Minél kevesebb nemes család élt egy községben, annál nagyobb távolságot ölelt át a házassági kapcsolatuk. Sok esetben más vármegyében fekvő településről jöttek a kérék.⁵⁷ Így volt ez Hodossy Vincze és a Komáromban született Móroczi Julianna vagy a fentebb már említett nemeshódoson született Hodossy István és a komáromi Gulyás Julianna esetében is. Annyi különbséggel, hogy Hodossy Vince és Móroczi Julianna egybekelése valószínűleg az 1890-es évekre tehető, míg Hodossy István és Gulyás Julianna házassága az 1920-as, 30-as évekre. Nemeshódos mai viszonyok közt 58 km-re található Komáromtól, és Pozsony vármegyéhez tartozott. Hodossy István és Gulyás Julianna példája is mutatja, hogy a megmaradt komáromi szekeresszűk a város elcsatolása után is követték a rendi hagyományokat (vagy azok egy részét), miközben a rendiség időszakát már nem éltek meg. A szűknek még az 1920–30-as években is fontosnak bizonyult, hogy református – esetlegesen nemesi őstől származó – párt válasszanak gyermeküknek. A vallási endogám házassági gyakorlat a 19. század második felében erősödött fel igazán. Kósa László erről következőképp vélekedik: „A réteg szerinti beházasodás tendenciája elsősorban vallási endogámiára törekvéssel párosulva erősítette a nemesi elkülönülést.”⁵⁸ Pont a fent említett kertész szakmát űző szekeresszűk között volt a legmagasabb a vallási vegyes házasság. A 18. század végén, 19. század elején a felekezeti meggyőződés nagyon fontos szerepet töltött be a társadalomban, azonban a megélhetés és a gazdasági jólét ezt minden biztonnyal felülírta. Ez látszik a református szekeresszűk házasodási gyakorlatából. Az viszont nagyon érdekes, hogy a 19. század végére, 20. század elejére a vallási vegyes házasságok ritkábban fordultak elő, mint a 19. század első felében. Az általános tendencia az volt, hogy a rendiség végét követően nőtt az exogámia a nemesek körében is. Ennek az ellenkező példáját mutatja a komáromi gazdák gyakorlata. A már Komáromban élő nemzetségek közt találhatunk olyan esetet,

---

⁵⁶ Kósa 2001: 118–119.

⁵⁷ Uo. 120.

⁵⁸ Uo. 123.

hogy egyazon nemzetségből választottak párt. Következésképpen beszélhetünk a lokális endogámia bizonyos szintjéről. A 19. század végén élt szekeressgazdákat jellemző vallási endogámiának volt egy erős asszimilációs ereje is. A vallási vegyes házasságok más felekezeti tagjai is elkezdtek református ifjúsági egyesületekbe járni, illetve sok esetben a gyermekeiket is csak református egyházban keresztelték. A 20. század elejétől kezdődően pedig szinte egybeforrt ez a réteg a komáromi református egyházközszéggel. A vallási ünnepeken állandóan részt vettek, akár testületileg is – mivel 1910-ben már megalapították a szekeressgazda egyesületet –, a szekeressgazda-énekkar gyakorlatilag a református gyülekezethez tartozott. Az 1881-ben alapított gazdaénekkar legtöbbször az egyházi ünnepeken lépett fel. Nemcsak a városi, vármegyei tisztviselőknek, de püspöknek és egyéb egyházi méltóságoknak adtak szerenádót. A református egyház szegényeinek való adakozás számtalanszor volt az oka a zártkörű, meghívásos táncestélyeknek. Ilyen esetekben előre meghatározták a belépőjegyek árát, a bevételt a szegényeknek adományozták.⁵⁹ Az egyházi eseményekre is kivonultak a szekeressgazdák bandériumi díszviseletükben. A helyi református püspökök, főgondnokok jubileumát ünnepelték, sok esetben lovasbandériumot állítva az eseménynek, de arra is volt példa, hogy a püspök gyászszertartásán díszőrséget álltak, és az elhunyt egyházi főméltóság koporsóját vitték.⁶⁰

A komáromi városi szekeressgazda lovasbandérium utolsó felvonulása is egyházi ünnepséghez kötődik. 11 évvel a nagy háború után tudta csak a komáromi református gyülekezet pótolni az elvesztett templomharangokat. Ezek hivatalos átadása 1929. szeptember 15-én történt, ahol két harangot is adományoztak az egyháznak, az egyiket maguk a szekeressgazdák.⁶¹ Kelemen István szekeressgazda visszaemlékezéseiben (1957, a komáromi református egyház gondnoka) úgy fogalmazott: „Ugyancsak a gazdákból rekrutálódott ebben az időben a kurátorok többsége. Alulírott azt sem tartja kizártnak, hogy csak a gazdák adták az Anyaszentegyháznak a kurátorokat. Úgyszintén a gazdáinkból választódott ki a presbiterek érdemes társasága, és ha még megvolt, akkor a diakónusok hűségese testülete is”.⁶² A fentiekből – ha nem is a történelmi információkat vesszük figyelembe, hanem inkább kulturális szempontból vizsgáljuk – látni, hogy az utolsó szekeressgazdák életében is mennyire fontos szerepet játszott a református egyház, és hogy mennyire is kötődtek vallásukhoz.

⁵⁹ Komáromi Lapok, 1906. február 10. 6.

⁶⁰ Komáromi Lapok, 1924. november 11.

⁶¹ Komáromi Lapok, 1929. szeptember 17. 1.

⁶² Kelemen István szekeressgazda visszaemlékezései, kézirat, 1957.

Összegzés

A komáromi szekeresszék gazdasági csúcspontja a 19. század elejére datálható, ezt bizonyítja a családok reprodukciója is. Minden kétséget kizáróan ez az időszak volt az, amikor elindult a kulturális fejlődésük. Ahhoz, hogy ennek a rétegnek a működését, fennmaradását, hagyományainak örökítését megértsük, nem lehet elhanyagolni a 18. század végi, illetve a 19. század eleji források kutatását. A vagyoni és jogi variabilitás kérdése lényeges, mivel ennek köszönhetően behatárolható a foglalkozási profilja ennek a rétegnek, illetve ez bizonyítja, hogy a réteg megnevezése nem egyenlő a munkájukkal.

Felhasznált források

Levéltári források

Slovenský národný archív (SANR – Szlovák Nemzeti Levéltár)

KSN, f. Urbárske a kom. písomnosti Komárno.

Pracovisko Archív Komárno, A.XXIV. Mestská a obecná správa do roku 1945, A.XXIV.1. Magistráty, Magistrát mesta Komárna 1277 – 1922 (1923), „Felesküdt polgárok lajstroma”.

Komárňanská Župa, acta nobilitaria.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (HU-MNL-OL)

A 57 - Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri regii, 1527–1867.

Sajtó

Komáromi Lapok, 1906., 1924., 1929.

Felhasznált szakirodalom

Ballabás Dániel 2013: A magyar nemesség társadalmi tagolódása (16–20. század). In: Kollega Tarsoly István et al. (szerk.): Genealógia 2. Bp.

Bácskai Vera 1988: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején, Akadémiai Kiadó, Bp.

Dr. Alapi Gyula 1911: Komáromvármegye nemes családai, Spitzer Sándor Könyvnyomdája, Komárom.

Dr. Illésy János 1902: Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, Bp.

- Fényes Elek 1994: Komárom vármegye leírása (1848), Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Gráfik Imre 2004: Hajózás és gabonakereskedelem, „Gabonakonjunktúra vízen”; második kiadás megjelent a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány kiadásában, Pécs.
- Kecskés László 2006: Komáromi mesterségek, Kiadta a Kecskés László Társaság, Komárom.
- Kempelen Béla 1911: Magyar nemes családok, Grill Károly Könyvkiadóvállalat, Bp.
- Kósa László 2001: „Hét szilvafa árnyékában”, A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon, Osiris Kiadó, Bp.
- Kránitz Zsolt 2013: „A késő idők emlékezetében éljenek...”, A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi önéletrajzai (1943), Kiadó: Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Pápa.
- Liszka József 2002: A szlovákiai magyarok néprajza, Osiris Kiadó, Budapest, Lilium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely.
- Lukáš Paluga 2016: Komárňanská meštianska reštaurácia v roku 1745. In Varia Theresiana. Aspekty tereziánskeho obdobia v Uhorskom kráľovstve / A tereziánus időszak aspektusai a történelmi Magyarország területén. Bratislava;Komárno: MVSR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archiv Komárno.
- Lukáš Paluga 2017: Remeselníci medzi komárňanskou honoráciou a inkorporovaným meštianstvom.In: Remeslá a živnosti v dejinách miest / Mesterségek és kisipar városaink tükrében, Bratislava, Komárno: MVSR, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archiv Komárno.
- Paládi-Kovács Attila: Magyar Néprajz. 8. kötet, Akadémiai Kiadó, Bp.
- Padányi Gulyás Jenő 1938: Adatok a nemes Gulyás (Padányi Gulyás) család leszármazásához, in: Magyar Családtörténeti Szemle, genealogiai és heraldikai szaklap 1938. Szerk.: Baán Kálmán, Bp. 6-7. szám.
- Rác István 1988: Városlakó nemesek az Alföldön 1541-1848 között, Akadémiai Kiadó, Bp.
- Tisza-Beői Hellebronth Kálmán: A Magyar Testőrség Névkönyve 1760-1918, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság kiadása.
- Tóth Arnold (szerk) 2012: Néprajz – muzeológia, tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére; kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Miskolc.